

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 11, 2013

[Назад](#)[Головна](#)

УДК 342: 321

О. А. Зубчик,

кандидат філософських наук, доцент кафедри державного управління, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІРТУАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЧАС І ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

O. Zubchuk,

Ph.D., assistant professor of public administration, Kyiv National Taras Shevchenko University

VIRTUAL POLITICAL TIME, AND PUBLIC POLICY OF NATIONAL REMEMBRANCE

Розглянуто як віртуальний політичний час деструктивно впливає на національну пам'ять. Показано, що державна політика національної пам'яті має протистояти фактору політичного часу, щоб оберігати національну свідомість.

Considered as a virtual political time a destructive effect on the national memory. Shown that the public policy of national memory must resist political factor in time to preserve national identity.

Ключові слова: політичний час, віртуальний політичний час, держава, національна пам'ять, національна свідомість.

Keywords: political future, a virtual political, state, national memory, national consciousness.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед низки гуманітарних проблем, актуальних останнім часом, слід звернути увагу на таку, як руйнування національної пам'яті. Та фактори, які цьому сприяють. Що таке національна пам'ять? Що впливає на її формування, збереження, зміни та, особливо, руйнування? Національна пам'ять, як визначав Ентоні Сміт, – це суміш вибіркової історичної правди й ідеалізації з різною мірою документованих фактів і політичних міфів, з елементами романтики, героїзму [1]. Це емоційна картина історії спільноти з погляду наступних поколінь, членів цієї спільноти. Такий зв'язок між минулим і сьогоденням дає відчуття спільних коренів і спільного майбутнього.

Національна пам'ять містить моральні оцінки. Відбиток ідеологізації. Так відбувається її формування, збереження, чи зміна. Цьому сприяє освіта, відзначення визначних дат, вшанування національних міфів, певний культурний символізм, участь у різноманітних патріотичних акціях. Але є й руйнівні фактори. Одним з таких факторів є віртуальний політичний час. Цей фактор, на мій погляд, є одним з найактуальніших у контексті формування спільної національної ідентичності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження важливе значення мають ідеї зарубіжних учених, зокрема, Дж. Гріббіна (поняття «чорної діри» та заперечення часу), Е. Гідденса (не підпорядкування простору і часу історичності) С. Кара-Мурзи (визначення віртуального політичного часу, як «часу вистави», коли розірваний зв'язок часів), К. Хілла (ідея того, що ми постійно надаємо нову форму минулому, яке формує нас), Е. Фромма (анатомія людської деструктивності, загроза втрати системи історичних і ціннісних координат), Ф. Фукуями (довіра в інформаційному суспільстві є суспільним капіталом). Разом з тим, є окремі питання, які потребують наукового розв'язання. Серед них, зокрема, питання впливу віртуального політичного часу на національну пам'ять.

Формулювання цілей статті. Мета - виявити вплив віртуального політичного часу на національну пам'ять, і як можна упередити його деструкцію, у тому числі, що має робити держава у контексті політики національної пам'яті. Розглянемо, що маєтєся на увазі під віртуальним політичним часом та національною пам'яттю.

Виклад основного матеріалу. Віртуальний політичний час. Сьогодні вивчення віртуального політичного часу саме науковцями суспільно-політичних галузей та гуманітарної сфери отримало особливе значення. Полягає воно у впливові на національну пам'ять. Більше того, через національну пам'ять – на національну свідомість. Віртуальний політичний час є різновидом політичного часу. Справа у тім, що ця проблема нова й не нова одночасно. Чому не нова? У класичній політичній картині світу політичний час має якісні характеристики – вектор часу, швидкість (плинність), шкала і соціокультурний контекст. І фактор політичного часу, як історична категорія, постійно переосмислювався. Це означає, що політичні цінності могли отримати право на життя у суспільстві лише після включення їх в панівну політичну картину світу. Тобто, одні цінності, могли набувати форми закону – інші ж, навпаки. Щодо вектору часу, як це розуміє політична історія, «від минулого – до сьогодення, від сьогодення – до майбутнього» – цей конструкт залишався сталим досить тривалий час. До певного моменту.

Форматійна, модернізаційна та цивілізаційна теорії кожна по-своєму показали залежність класифікації та сутності політичного часу. В основі – чи то спосіб виробництва матеріальних благ, який задавав специфіку історичної епохи, темп і якість її політичного часу (форматійна), чи то структура «традиційне – сучасне», де перше – це застій, архаїчність, циклічність політичного часу, а друге – це прогрес, лінійність, політичний темп, ритм історії (модернізаційна). Чи, відповідно, політичні ритми цивілізацій – коли розглянуто динамічні культури, які спрямовані у завтрашнє, й застійні, де уповільнений ритм часу.

Що ж змінилося? Зокрема, коли інформаційна революція зробила вирішальний вплив на якісні характеристики політичного часу. Так, що хід політичних годин історії під впливом різновиспрямованих мережевих інформаційних потоків втратив лінійне спрямування. Політичний час отримав кризовий характер. Вийшло, що час, деформується у відривається. Кінцевий результат залежить від того, як ми його вимірюємо. З одного боку, варто згадати поняття «чорної діри» вченого Дж. Гріббіна [2]. При стисканні об'єкта (яким і є «чорна діра») можна заперечувати існування часу. Можна порівняти сучасні інформаційні потоки з такою «чорною дірою». Час максимально прискорюється, інформація може миттєво передаватися одночасно в різні точки простору. Це дозволяє говорити про «зникнення» часу. У сфері політики це набуває особливого значення. Так розпадається зв'язок часів. «Минуле» втрачає своє значення. «Теперішнє» стає гіпертрофованим. «Майбутнє» стає залежним від «теперішнього». З іншого боку, якісна його характеристика замінюється на кількісну.

Тобто, історичність, як умова можливість впорядкування політичної картини світу вже не діє. Е. Гідденс справедливо зазначив, що в світі постмодерному взаємини простору і часу вже не будуть впорядковані історичністю [3].

Сьогодні ми вступаємо в нову еру, коли віртуальний політичний час підкорив собі час реальний. Виникла нова – інформаційна структура політичних взаємодій та взаємовідносин. Інформація стає основним компонентом нашої політичної організації. Потоки віртуальних образів утворюють основу політичної структури суспільства.

Для України особливо актуальними є питання про взаємозв'язок політичного та соціокультурного часу. Наскільки політичний процес детермінований культурою? Час ніколи не буває нейтральною кількісною шкалою для виміру людського досвіду. Соціокультурний час відображає ритми колективних дій в кожній цивілізації, політичний час – ритми політичного життя. Що це за ритми політичного життя українського суспільства? Точки відліку для вимірювання соціокультурного та політичного часу в кожній цивілізації вибираються серед подій, соціальна значимість яких залежить від національних традицій і звичаїв.

В Україні такими подіями є зміна (ротація) політичної влади. Зі зміною якої неодмінно відбуваються зміни у сферах, які пов'язані з національною пам'яттю. В освіті, у відзначенні визначних дат, присвоєнні звань героїв та скасування таких звань, у тактуванні патріотичних заходів та акцій, у навішуванні одних ярликів та зніманні інших. Втрачається основний принцип історичності, як використання минулого політичного часу для формування сучасного і майбутнього. Суспільство у такому випадку живе у якомусь віртуальному політичному часі. А, як говорили видатні мислителі, «розрив з історичністю означає, по суті, торжество «лихоліття». За таких умов такої політичний час стає всевладним, авторитарним диктатором, здатним чинити вирішальний вплив на контури майбутнього.

Зауважимо, ще давньогрецькі філософи розрізняли час як «хронос» (формальний час) та час, як «кайрос» (справжній час, сповнений змісту) [4]. У значенні політичного часу – це «кайрос» (епохальні моменти історії, наприклад, це і значущі мітинги і окремі політичні дебати, важливі перемоги чи виступ з політичної трибуни, що став новим відліком часу). Але що для нас тут важливо, що у такій давньогрецькій картині світорозуміння політичний час не можна продемонструвати і, головне, нав'язати! Час є унікальним, адже є долею культури. Що, на жаль, не скажеш про сучасну Україну.

І, як влучно визначає С. Кара-Мурза [5], віртуальний політичний час – це «час вистави», коли розірваний зв'язок часів. Людина позбавлена історичних координат. Це знімає суб'єктивний психологічний захист від політичних маніпуляцій. Така «зупинка часу» сприяє руйнуванню, усуненню сенсу всього, що відбувається на політичній сцені. А політичні події сприймаються без оцінки в межах моральних норм та історичних традицій. Тобто, як чергова чисто розважальна політична сенсація. Отже, «людству пора подивитися на своє відображення у віртуальному політичному дзеркалі і відчутти космічний пульс віртуального політичного часу». Тож, варто перейти до національної пам'яті.

Національна пам'ять. Що таке національна пам'ять? Питання національної пам'яті вже неодноразово досліджувалися науковцями, зокрема, при вивченні взаємозв'язку понять «національне», «історична пам'ять», «національна свідомість» (Е. Сміт, Е. Фромм, В. Полянський, М. Попович, О. Трегуб). Цікаве дослідження про взаємозв'язок національної пам'яті та національної свідомості здійснене вітчизняним дослідником Федиком Л. Б. «Національна пам'ять, як засіб конструювання національної свідомості», де показано на прикладі Галичини міжвоєнного періоду [6]. Але особливо привертає увагу одна з ознак, яку називає Ентоні Сміт, які дозволяють виокремити зародки національного – набір характеристик міфів та колективна пам'ять з бажано уніфікованою історією. Отже, національна пам'ять, на думку Е. Сміта, в першу чергу, це суміш вибіркової історичної правди й ідеалізації з різною мірою документованих фактів і політичних міфів [7]. Це елементи романтики, героїзму, тобто, це емоційно близька та зрозуміла картина історії спільноти, сконструйована і бачена з погляду наступних поколінь, членів цієї спільноти.

Національна пам'ять – це сукупність уявлень національної спільноти про своє минуле, зафіксована у формі знань, культурних стереотипів, символів, міфів. Встановлення зв'язку між минулим і сьогоденням дає відчуття спільних коренів і спільного майбутнього. Але національна пам'ять завжди несе на собі відбиток ідеологізації та моральних оцінок. Фактори, які покликані цьому сприяти, як вже мною зазначалося вище, – освіта, визначні дати, вшанування національних міфів та символів, участь у різноманітних акціях патріотичного змісту.

Пам'ять неодмінно пов'язана з історією, адже її головне завдання полягає в переосмисленні минулих подій та досвіду з метою конструювання індивідуальної чи колективної ідентичності. Колективна історична пам'ять сприяє об'єднанню поколінь спільними міфами, традиціями, віруваннями, уявленнями про минуле. Спільна історична доля та пам'ять про неї, належить до суб'єктивних ознак етносу, оскільки проживаючи навіть у межах однієї території, представники різних національних груп, будуть по-різному сприймати одну і ту ж подію. Ми сформовані нашим минулим, проте з нашої вигідної теперішньої позиції ми постійно надаємо нову форму тому минулому, яке формує нас (британський історик К. Хілл).

Суб'єктивність у плумаченні історичних подій, часто спричинена емоційністю. Саме емоціям належить визначальна роль у запам'ятовуванні. Історична колективна пам'ять є спадковою та неперервною. Колективна історична пам'ять має персоналізований характер. У пам'яті нації зазвичай викорбовуються образи видатних постатей, а також переломні події для нації. Образи минулого запам'ятовуються у свідомості нації у сконцентрованому та спрощеному вигляді, набувають оформленості у пам'ятниках, назвах вулиць і міст, в усній народній творчості.

Знаємо, що етнічні спільноти не можна звести до простої сукупності індивідів зі спільними характерними рисами або місцем проживання. Значно більше для колективної ідентичності містяться в спільних цінностях і правилах, пам'яті і символах. Саме такі культурні складники як пам'ять, цінності, символи сприяють згуртованості спільноти, становлять кістяк колективної безперервності. При цьому кожне покоління під впливом зовнішніх подій та внутрішніх перебудов, колективні традиції і пам'ять може наповнювати новими культурними складниками.

Дослідження етносимволічних складових духовного світу етносу і нації, які вирізняють їх, дає ключі до розуміння національного сьогодення і майбутнього цих утворень, крізь призму минулого. Етнічне минуле формує сучасні відносини. Національна пам'ять, яка несе в собі знання про це минуле у поєднанні з соціально-політичними механізмами, здатна мобілізувати велику кількість людей, викликати у них почуття спільної мети. Зв'язок національних ідентичностей з минулим забезпечується шляхом дії таких культурних компонентів як спільні символи, міфи, пам'яті. Що стає основою для стереотипів, а також націоналістичних ідеологій. Крім того, основою міжетнічних суперечностей, які відзначаються тривалістю та важко піддаються розв'язанню. У цьому зв'язку, на що ж у першу чергу має бути спрямована політика національної пам'яті?

Державна політика національної пам'яті. Як вже зазначалося, національна пам'ять містить моральні оцінки, відбиток ідеологізації. Дійсно, так відбувається її формування, збереження, чи зміна. Цьому сприяє освіта, визнання державою та суспільством відзначення визначних дат, вшанування національних міфів, певний культурний символізм, участь у різноманітних патріотичних акціях. Все це дуже важливо, й при розгляді політики національної пам'яті про це не раз йшлося.

Але, розглядаючи політику національної пам'яті, слід почати з вислову французького філософа К. Касторіадіса про те, що «зараз існує уявний час, який складається із заперечення реального минулого і реального майбутнього – час без дійсної пам'яті і дійсного проекту» [8, с.35]. А справа в тому, як вже зазначалося на початку, причина в інформації, точніше, в інформативності та способі донесення інформації. Телебачення створює потужний і дуже символічний образ цього часу: «вчора сенсаційною темою була тема теракту в Болгарії, сьогодні про Болгарію взагалі не згадують, сьогодні – Сирія, завтра про неї забудуть. Сьогодні нічому не надається дійсно важливого значення. Це вічне сьогодення є суп-поре, в якому все розтерте і доведено до одного і того ж рівня важливості і сенсу».

Політична інформація особливо чутлива до політичного часу. Одна і та ж інформація за годину до політичних виборів і через годину після них може стрімко знецінитися і повністю втратити своє політичне значення. Таке значення тимчасовості є пагубним не лише для іміджу держави, а й для національної пам'яті та національної свідомості. Людина, позбавлена історичної пам'яті, втрачає найголовніше – відривається від своїх цивілізаційних «коренів», від соціокультурних традицій і моральних норм, які освятені пам'яттю предків. Зникнення історичності політичного часу, таким чином, означає одночасно зникнення його соціокультурних та сакральних координат, втрата всіх «високіх смислів», коли все дозволено і все однаково байдуже.

Е. Фромм, який досліджував анатомію людської деструктивності, зазначав, що найстрашнішим для людської психіки є втрата системи історичних і ціннісних координат. Коли людина втрачає картину власного природного і соціального світу. Людина блукає. Людина втрачає здатність діяти цілеспрямовано і послідовно. Так створюється ілюзійність мети, цілі, послідовності. Без системи історичних і ціннісних координат людина не має можливості повноцінно орієнтуватися в сьогоденні. Де та точка опори, яка дозволить класифікувати всі враження від середовища, в якому людина перебуває?

Ось так, віртуальний політичний час «занурює сучасну людину в мозаїчний світ політичного спектра сьогодення». Це означає, що сучасна людина перебуває під впливом роздутих політичних сенсацій. А така система координат в картині цінностей дуже відносна. Як вказав Е.Фромм, саме тут слід шукати причину того, чому ірраціональні ідеї такі привабливі.

Безперервний вплив на людську свідомість сенсаційними повідомленнями, особливо «страшними» і «кримінальними», підтримує певний рівень нервозності, відчуття безперервної кризи, що також підвищує навіюваність людей, знижує їх здатність до критичного сприйняття. Віртуальний політичний час – це час безперервного монологічного потоку інформації, де нагнітається відчуття терміновості повідомлень, щоденні і навіть щогодинні їх оновлення позбавляють інформаційне поле якоїсь певної структури.

Особливе значення має абсолютно новий для політичної історії факт комерціалізації політичного часу. У віртуальному політичному світі час можна досить вільно придбати, якщо заплатити значну суму за ефір або придбати цілий інформаційний канал. Політичний час став товаром, який приносить чималий дохід тим, хто може і хоче ним торгувати. Політичні цінності, які формуються політехнологами в інтересах тих, хто прагне політичної влади. А ті, хто її отримав, прагнуть мати такий народ, який би поводився саме так, вигідно і зручно владі.

Якщо вектор соціокультурного часу складається із суми соціокультурних орієнтацій всіх верств і груп суспільства, то вектор політичного часу залежить переважно від покоління, пануючого на політичній сцені. Отже, напрям політичного часу може досить часто змінюватися, не співпадаючи з соціокультурною

традицію. Таку ситуацію ми спостерігаємо в країнах, що модернізуються. Суспільство може мати ретроспективну орієнтацію, віддаючи перевагу повторюваності, подібності і порядку, а вектор політичного часу – перспективну, орієнтуючись на зміни, новизну і прогрес. Або ж навпаки, що, на мій погляд, більш характерно особливо зараз для України.

У періоди «благополучного» розвитку, коли все сфокусовано на змінах та русі вперед, інтерес до соціокультурних традицій у політиків слабшає. Політичні лідери взагалі схильні переоцінювати значення політичного часу для долі культури. Широко поширена думка про те, що в наш динамічний час новизна та оригінальність політичних рішень стає домінуючою цінністю. Основна увага приділяється політичним технологіям, в яких політики бачать інструменти раціональної зміни картини світу.

Поле для компромісу закінчується там і тоді, де й коли постає питання про історію та історичну пам'ять. Сьогодні в інформаційній сфері йде «війна всіх проти всіх», немає ніяких моральних імперативів. Як справедливо зазначає Ф. Фукуяма [10], довіра в інформаційному суспільстві є суспільним капіталом, і якщо її немає, люди змушені взаємодіяти лише в рамках системи формальних правил, які постійно переглядаються, узгоджуються, відстоюються в суді, і забезпечувати їх необхідно з допомогою заходів примусу. У цьому напрямі слід працювати державі у контексті формування політики національної пам'яті.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Прискорення передачі інформації та витіснення попередньої інформації спричинили розриви історичної пам'яті. Віртуальний політичний час зняв заборону, обмеження, яким володіло суспільство на дозвіл чи недозвіл на поведінку влади. Створилися умови для вразливості національної пам'яті. Стосується це не лише України. Політичний час в його класичному розумінні вже не головний. Можна за досить короткий час з певними ресурсами повністю сформувати нові цінності та створити такі переконливі умови, що суспільство навіть не матиме сумнівів, що його політична історія була саме такою, а не інакшою. У віртуальному політичному просторі «розпадається зв'язок часів». Отже, минуле втрачає значення. Політичний час гіпертрофується. Політичний час стає залежним від теперішнього і майбутнього (політичних вподобань, нових політичних цінностей, сенсацій). Такий розрив історії – це наруга над національною пам'яттю. Що врешті решт може спричинити повне її знищення. А без національної пам'яті немає національної свідомості. Без національної свідомості – немає нації.

Література.

1. Сміт Е. Національна ідентичність / З англ. пер. Петро Таращук. - К.: Основи, 1994. - 224 с;
2. Джон Гриббин. Большой Взрыв // Курьер Юнеско. 1984, №10.
3. Ентоні Гіденс. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. – Київ: Альтерпрес, 2004. – 104 с.
4. Тиллих П. Кайрос // Тиллих П. Избранное: Теология культуры. – М. : Юрист, 1995. – С. 216.
5. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. - К.: Оріяни, 2000. - 448 с.
6. Федик Л. Б. Національна пам'ять як засіб конструювання національної свідомості: на прикладі Галичини міжвоєнного періоду //Л. Б. Федик // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2011. – С. 232–236.
7. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія ; пер. з англ. Р.Фещенка / Е. Сміт. – К. : К.І.С., 2004. – 170 с.
8. Корнелиус Касториадис. Воображаемое установление общества /Пер. с франц. Г. Волковой, С. Офертаса. - М.: Гнозис; Логос, 2003. - 480 с.
9. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Пер. с англ. Э.М. Телятникова. – М.: АСТ, 2004. – 635 с.
10. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями // День. - 2006. 17 жовт. - № 177. - С. 4.

References.

1. Smit E. (1994), *Natsional'na identychnist'* [National Identity], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Dzhon Hrybbyn. (1984) *Bol'shoy Vzryv* [Big Bang] // Kur'er Yunesko, vol. 10.
3. Entoni Hidens. (2004) *Nestrymnyy svit: yak hlobalizatsiya peretvoryuye nashe zhyttya* [Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives. London: Profile]. Al'terpres, Kyiv, Ukraine.
4. Tylyk P. (1995) *Kayros* [Kayros] // Tylyk P. Izbrannoe: Teolohyya kul'tury. Moskow, RU
5. Kara-Murza S. H. (2000) *Manypulyatsyya soznanyem* [Manipulation of consciousness]. Oriyany, Kyiv, Ukraine .
6. Fedyk L. B. (2011) *Natsional'na pam'yat' yak zasib konstruyuvannya natsional'noyi svidomosti: na prykladi Halychyny mizhvoynenoho periodu* [National memory as a means of constructing national identity: the case of Galicia interwar period]/L. B. Fedyk // Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Zaporizhzhya, Ukraine.
7. Smit E. (2004) *Natsionalizm: teoriya, ideolohiya, istoriya* [Theories of Nationalism], Kyiv, Ukraine.
8. Kornelyus Kastoryadys. (2003) *Voobrazhaemoe ustanovlenye obshchestva* [The Imaginary Institution of Society]. Hnozyis; Lohos, Moskow, RU.
9. Fromm E. (2004) *Anatomya chelovecheskoy destruktivnyosti* [The Anatomy of Human Destructiveness]. AST, Moskow, RU.
10. *Shcho take sotsial'nyy kapital? Kyiv's'ka leksiya Frensis Fukuyamy* (2006) [What is social capital? Kiev lecture by Francis Fukuyama]/ Den'. - 2006. 17 zhovt. – vol. 177. - p. 4.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"